

Situacija zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor

*Izvod iz 25. Općeg izvješća,
objavljen 2016. godine*

Uvodne napomene

67. U 11. Općem izvješću o aktivnostima u 2000. godini, CPT se nakratko pozabavio pitanjem zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor i ostalih zatvorenika osuđenih na dugu zatvorsku kaznu. Točnije, Odbor je izrazio zabrinutost da takvim zatvorenicima često nisu osigurani odgovarajući materijalni uvjeti, aktivnosti i ljudski kontakt, kao i da su često izloženi posebnim ograničenjima koja izgledno mogu povećati štetne učinke njihovog dugogodišnjeg boravka u zatvoru. Odbor smatra da je krajnje vrijeme da se preispita situacija zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor u Europi na osnovu iskustava koje je stekao tijekom posjeta u posljednjih 15 godina, a imajući također u vidu događanja na europskoj i globalnoj razini, posebice Preporuku Rec (2003) 23 Komiteta ministara Vijeća Europe o postupanju zatvorske uprave sa zatvorenicima koji su osuđeni na doživotnu ili dugotrajnu kaznu zatvora.¹

Kazne doživotnog zatvora

68. Za CPT, kazna doživotnog zatvora predstavlja kaznu sa neodređenim trajanjem koju je sud izrekao neposredno nakon proglašenja krivice za kazneno djelo koje zahtijeva da zatvorenik bude držan u zatvoru preostali dio njegovog života ili do oslobođenja u sudskom, kvazisudskom, izvršnom ili upravnom postupku u kojem će biti presuđeno da zatvorenik više ne predstavlja opasnost za širu javnost. Minimalni period koji zatvorenik mora odslužiti prije mogućnosti da iskoristi uvjetni otpust razlikuje se od države do države i najniži je 12 godina (npr. Danska i Finska) i 15 godina (npr. Austrija, Belgija, Njemačka, Švicarska), a najviši je 40 godina (npr. Turska, u slučaju višestrukih krivičnih djela). Većina zemalja u kojima se izriče kazna doživotnog zatvora ima minimalni period između 20 i 30 godina. U jurisdikcijama Ujedinjenog Kraljevstva minimalni period odsluženja zatvorske kazne određuje nadležni sudac u vrijeme izricanja presude; zakon ne daje apsolutni minimalni period u ovom pogledu. Nekoliko drugih zemalja (npr. Belgija, Nizozemska, Litvanija, Malta, a za određena kaznena djela i Mađarska, Republika Slovačka i Turska) nemaju sistem uvjetnog otpusta kada se radi o zatvorenicima osuđenim na doživotnu kaznu zatvora, tako da doživotno bukvalno znači doživotno (vidjeti stav 73). S druge strane, treba napomenuti da određeni broj država članica Vijeća Europe nema doživotnu kaznu u svom Ustavu.² Umjesto toga, za najozbiljnija kaznena djela one imaju definirane vremenski duge kazne koje se obično kreću od 20 do 40 godina.

¹ Vidjeti i Europska zatvorska pravila (2006.) i nedavno revidirana Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda za postupanje prema zatvorenicima (*Pravila Nelsona Mandele*–2015.)

² Na primjer, Andora, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Portugal, San Marino, Slovenija, Srbija i Španjolska; također, u praksi, na Islandu i u Lihtenštajnu nikada nije izrečena kazna doživotnog zatvora

Povijest koncepta kazne doživotnog zatvora

69. Kazna doživotnog zatvora se kroz povijest suštinski povezivala sa smrtnom kaznom i postepeno je postala alternativna kazna za najteža kaznena djela. Međutim, prvobitna svrha ove zamjene nije bila ublažavanje situacije osuđene osobe. Naprotiv, prema srednjovjekovnom shvaćanju koje se zadržalo stoljećima, počinitelji kaznenih djela smatrali su doživotni zatvor u kombinaciji sa teškim radom i stavljanjem u samicu, lošijom alternativom u odnosu na smrt. U sličnom tonu, jedan od argumenata za zadržavanje smrtne kazne bio je baš taj da je doživotni zatvor sa teškim radom bio toliko teška kazna koja je izazivala više patnje predmetnom pojedincu i bila je surovija od smrtne kazne. Sa današnje tačke gledišta, stav da osobe koja služe kaznu doživotnog zatvora (odnosno, svaku drugu kaznu) trebaju biti dodatno kažnjena posebno teškim uvjetima u zatvoru, je očito neprihvatljiv. Međutim, takav stav je još uvijek duboko ukorijenjen u javnoj svijesti u različitim europskim zemljama.

Koncept doživotnog zatvora uveden je devedesetih godina 20. stoljeća u mnogim državama članicama Vijeća Europe nakon ratifikacije Protokola 6 uz Europsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava kojom je ukinuta smrtna kazna. Posljednja egzekucija u državi članici Vijeća Europe izvršena je 1997. godine, a od 2013. Europa je pravna zona u kojoj ne postoji smrtna kazna (sa izuzetkom Bjelorusije).³ Međutim, u mnogim zemljama se smatralo da će javnost podržati ukidanje smrtne kazne samo ako njezina zamjena bude dovoljno kažnjavajuća. Stoga su kazne osoba osuđenih na doživotni zatvor bile preinačene u kazne doživotnog zatvora, ali čini se da kod izvršenja kazne doživotnog zatvora nije bilo posvećeno dovoljno pozornosti detaljnom planiranju. Istodobno, nakon više od 25 godina postojanja CPT-a, očito je znatno povećanje broja izrečenih kazni doživotnog zatvora. Ovo je u najvećoj mjeri rezultat dva čimbenika, ukidanja ili suspenzije smrtne kazne u cijeloj Europi i kaznena politika u državama članicama u odnosu na teška kaznena djela. Najnoviji dostupni statistički podaci⁴ pokazuju da je 2014. godine u državama članicama Vijeća Europe bilo ukupno 27.000 osoba koje izdržavaju kaznu doživotnog zatvora. Temeljem uzorka iz 22 države u odnosu na koji su raspoloživi relevantni podaci za duži vremenski period, broj zatvorenika osuđenih na kaznu doživotnog zatvora se od 2004. do 2014. godine povećao za 66%. Takođe, 2014. godine bilo je oko 7.500 zatvorenika u pritvoru na neodređeni period zbog sigurnosnih razloga ili razloga zaštite javnosti u raznim državama članicama Vijeća Europe, naročito u Ujedinjenom Kraljevstvu (Engleskoj i Velsu), Nemačkoj, Italiji i Švajcarskoj.

70. Devedesetih godina 20. stoljeća, nekadašnje komunističke države iz središnje i istočne Evrope utvrdile su period zatvorske kazne od 20 do 35 godina kao sveobuhvatni minimum za sve preinačene kazne i nove doživotne kazne, a da pritom nisu uzeti u obzir individualni čimbenici do isteka ovog perioda. Jednako tako, mnoge države nisu osmislile režim za zatvorenike osuđene na doživotni zatvor usuglašen sa njihovom individualnom situacijom. Umjesto toga, svi osuđeni zatvorenici smatrani su „opasnim“ zbog čega je bila potrebna njihova stalna stroga kontrola. Sada, 20 do 25 godina kasnije, u vrijeme kada se neki zatvorenici počinju približavati trenutku kada će se moći prijaviti za uvjetni otpust, postoji shvaćanje da je malo učinjeno da se takvim zatvorenicima pruži realna nada za povratak u zajednicu. U stvari, dugi periodi negativnog tretmana u zatvoru, koji je ozbiljno ograničavao pravo na održavanje odnosa sa obitelji i prijateljima napolju, kao i ukupni nedostatak pripreme za otpust ili planiranje reintegracije, vjerojatno će ozbiljno umanjiti mogućnosti zatvorenika da funkcioniraju u vanjskoj zajednici.

Neke od gore navedenih zemalja počele su shvaćati potrebu da se zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor pripreme za otpust. Ove države, kao i one koje su mnogo ranije ukinule smrtnu kaznu, uspostavile su sudske, kvazisudske, upravne ili izvršne mjere za razmatranje pojedinačnih

³ U Ruskoj Federaciji uveden je moratorijum.

⁴ Godišnja kaznena statistika Vijeća Europe (SPACE) 2004.8 i 2014.7.

zahtjeva za otpust zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor. Uvedeni su programi tretmana kojima se reaguje na individualno ponašanje zatvorenika, nudeći im obrazovanje i rad. Također, poticani su kontakti sa vanjskim svijetom, naročito sa obitelji kad je to moguće, a šira javnost i dobrotvorne agencije uključuju se u rad sa zatvorenima tijekom njihovog izdržavanja kazne. Sve ovo je u funkciji očuvanja „čovječnosti“ tijekom izvršenja kazne i pripreme zatvorenika za otpust. Vođenje zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor predstavlja izazov zatvorskim upravama u održavanju pozitivne atmosfere, posebice u prvom desetljeću doživotne kazne, ali i kada se zatvorenici kreću ka starijem životnom dobu. Iskustvo ovih država pruža dobar izvor znanja u predlaganju tehnika za održavanje poštovanja prava zatvorenika koji se suočavaju sa kaznom neodređenog trajanja, čak iako neodređeno trajanje samo po sebi, bez obzira koliko dugo može trajati, stvara osobiti psihološki pritisak na zatvorenika.

Nalazi CPT-a tokom posjeta

71. CPT je posjetio veliki broj zatvorskih ustanova u cijeloj Europi u kojima su smješteni zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor. Uvjeti u kojima su smješteni ovi zatvorenici znatno se razlikuju od jedne do druge ustanove. U mnogim zemljama, zatvorenici na doživotnoj robiji su obično smješteni zajedno sa drugim osuđenim zatvorenima i uživaju ista prava sa aspekta režima (rad, obrazovanje i rekreativne aktivnosti) i kontakta sa vanjskim svijetom kao i ostali osuđeni zatvorenici.

Međutim, u velikom broju zemalja – uključujući Azerbejdžan, Bugarsku, Gruziju, Armeniju, Latviju, Moldaviju, Rumunjsku, Rusku Federaciju, Tursku (samo zatvorenici osuđeni na tešku kaznu doživotnog zatvora) i Ukrajinu⁵ – zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor jesu po pravilu odvojeni od ostalih osuđenih zatvorenika. U nekoliko zemalja, CPT je primijetio da su zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor također bili u osiromašenom režimu i drakonskim mjerama sigurnosti. Navodimo primjer kada su zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor bili zaključavani u svojim ćelijama (sami ili po dvoje) 23 sata dnevno, nije im bilo dozvoljeno da stupaju u kontakt sa drugima, čak ni sa zatvorenima osuđenim na doživotni zatvor iz drugih ćelija (uključujući i tokom vježbanja napolju), nije im bilo dozvoljeno da rade izvan njihove ćelije i nisu im bile nuđene nikakve svrsishodne aktivnosti. Također, u nekoliko zemalja zatvorenima osuđenim na doživotni zatvor sistematski su stavljan lisice i/ili su bili pretresani do gole kože uvijek kada su napuštali ćeliju. U nekim ustanovama pomenute zatvorenike su dodatno pratila dvojica zatvorskih službenika sa psom tijekom svakog kretanja izvan ćelija.

Također, u mnogim posjećenim ustanovama, zatvorenici su bili podvrgnuti anahronističkim pravilima, čiji je jedini cilj bio da dodatno kazne i ponize pomenute zatvorenike (pr. zabrana ležanja na krevetu tijekom dana, obveza da recitiraju važan članak iz krivičnog zakonika u skladu sa kojim su osuđeni uvijek kada zatvorski službenik otvori vrata ćelije, obveza da nose zatvorsku uniformu drukčije boje od ostalih osuđenika itd.). Prema gledištu CPT-a, takva praksa jasno ima dehumanizujući i ponižavajući utjecaj i neprihvatljiva je.

Također treba napomenuti da su u nekim državama prava zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor na kontakte sa vanjskim svijetom (posebice u pogledu posjeta) iznimno ograničena i znatno manja od prava ostalih osuđenih zatvorenika.

⁵ U nekim državama (npr. Litvaniji, Republici Češkoj i Republici Slovačkoj), zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor moraju odslužiti određeni period (između 10 i 15 godina) u odvojenoj jedinici prije mogućnosti da budu prebačeni u običnu zatvorsku jedinicu gdje se mogu povezivati sa ostalim osuđenim zatvorenima.

72. U nekim od gore navedenih država zatvorske vlasti posljednjih godina poduzimaju korake ka poboljšanju zatvorskih uvjeta za zatvorenike osuđene na doživotni zatvor, posebice, osiguravajući zatvorenicima posao i druge svrsishodne aktivnosti (uključujući više druženja sa ostalim zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor) i primjenjujući individualiziraniji pristup kada se radi o izricanju mjera sigurnosti. Međutim, mnogo toga ostaje za uraditi da bi situacija bila zadovoljavajuća. Nažalost, politike rada koje se odnose na izvršenje kazni još uvijek su prečesto zasnovane na pretpostavci da su, po definiciji, zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor naročito opasni i da režim koji se primjenjuje za takve zatvorenike na neki način također treba imati kazneni karakter.

CPT želi još jednom naglasiti da ne može biti opravdanja za sistematsko stavljanje lisica zatvorenicima ili njihovo pretresanje do gole kože, naročito kada se ono primjenjuje u već sigurnom okruženju. Odbor također stalno ponavlja da je korištenje pasa unutar prostora zatvora neprihvatljivo. U vezi sa tim, Odbor želi naglasiti da je iskustvo u različitim evropskim državama pokazalo da *zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor nisu nužno opasniji od ostalih zatvorenika* (vidjeti i stav 76). Također, zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor, zapravo kao i svi drugi zatvorenici, *šalju se u zatvor po kazni, a ne da se u zatvoru dodatno kažnjavaju*.

„Doživotno znači doživotno“

73. Kao što je navedeno ranije, u nekoliko država članica Vijeća Europe osoba može biti osuđena na doživotni zatvor bez ikakvih izgleda za uvjetni otpust. Ovo je poznato kao „stvarna ili cjeloživotna kazna“. CPT je u nekoliko izvješća nakon posjeta kritizirao sam princip takvih kazni, izražavajući ozbiljnu rezerviranost u odnosu na činjenicu da se osoba osuđena na doživotni zatvor zauvijek smatra opasnim i da je lišena ikakve nade za uvjetni otpust (osim iz humanitarnih razloga ili pomilovanja). Odbor tvrdi da je prema njegovom gledištu nehumano da osobu doživotno zatvorite bez realnih izgleda za otpust. Također treba napomenuti da čak i osobe koje je osudio Međunarodni krivični sud (ili specijalni međunarodni tribunali) za najteže zločine kao što su genocid, ratni zločini i zločini protiv čovječnosti mogu u principu u određenoj fazi iskoristiti mogućnost uvjetnog (ranijeg) otpusta.

U stvari, CPT smatra da zatvorska kazna koja ne nudi mogućnost otpusta onemogućava jedno od suštinskih opravdanja samog zatvaranja, mogućnost rehabilitacije. Iako su kazna i zaštita javnosti važni elementi zatvorske kazne, isključivanje bilo kakve nade za rehabilitaciju i povratak u zajednicu od samog početka zapravo dehumanizira zatvorenika. Ovo ne znači da svi zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor trebaju prije ili kasnije biti otpušteni iz zatvora; zaštita javnosti je ključno pitanje. Međutim, sve takve kazne trebaju biti podvrgnute svrsishodnoj reviziji u nekoj fazi, na temelju individualiziranih ciljeva iz plana izvršenja kazne definiranih na samom početku kazne i redovno revidiranih nakon toga. Ovo ne samo da bi dalo nadu zatvoreniku već i cilj ka kojem bi težio, što bi trebalo motivirati pozitivno ponašanje. Prema tome, to bi pomoglo zatvorskim upravama u postupanju sa pojedincima koji inače ne bi imali nikakve nade niti bilo šta za izgubiti.

Europski sud za ljudska prava je posljednjih godina ispitao veliki broj slučajeva gdje su domaći sudovi uveli doživotni zatvor za zatvorenike bez mogućnosti ranijeg ili uvjetnog otpusta i gdje, sa iznimkom humanitarnih razloga ili veoma iznimnih okolnosti, cijela kazna doživotnog zatvora znači baš to. Najautoritativnija presuda Suda do danas, koju je donijelo Veliko vijeće u slučaju *Vinter i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,⁶ navodi da nije suglasno ljudskim dostojanstvom, a prema tome i da je protivno članku 3 Europske konvencije o ljudskim pravima, da država liši osobu slobode a da joj pritom barem ne pruži mogućnost da jednog dana ponovno dobije tu slobodu.

⁶ Vidjeti *Vinter i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Veliko vijeće], br. 66069/09, 130/10 i 3896/10, 9. juli 2013.

Mogu se izvesti tri glavne posljedice iz postojeće sudske prakse Suda. *Zakonodavstvo* država članica od sada mora predvidjeti vremenski period tijekom odsluženja kazne nakon koga će postojati *moгуćnost* za preispitivanje te kazne. Također, države članice moraju uspostaviti *proceduru* kojom će kazna biti revidirana. I na kraju, držanje u zatvoru mora biti organizirano tako da se zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor osigura *napredak ka rehabilitaciji*.

Osnovni ciljevi i principi u postupanju sa zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor

74. Prema gledištu CPT-a, ciljevi i načela u postupanju sa zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor koje je objavio Komitet ministara u Preporuci Rec (2003) 23 o postupanju zatvorske uprave sa zatvorenicima koji su osuđeni na doživotnu ili dugotrajnu kaznu zatvora ostaju najrelevantniji i sveobuhvatan referentni dokument za ovu grupu zatvorenika. Ukratko, ova načela su:

- *načelo individualizacije*: svaka kazna doživotnog zatvora mora se temeljiti na individualnom planu izdržavanja kazne koji je prilagođen potrebama i rizicima tog zatvorenika;
- *načelo normalizacije*: zatvorenici osuđeni na kaznu doživotnog zatvora trebaju, kao i svi zatvorenici, biti podvrgnuti samo ograničenjima koja su nužna za njihov siguran boravak u zatvoru i red u ustanovi;
- *načelo odgovornosti*: zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor treba dati mogućnost da pokažu osobnu odgovornost u svakodnevnom životu, uključujući i u planu izvršenja kazne;
- *načelo osobne i opće sigurnosti*: treba napraviti jasnu razliku između rizika koji predstavljaju zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor za vanjsku zajednicu i rizika koji oni predstavljaju prema ostalim zatvorenicima i osobama koje rade u zatvoru ili ga posjećuju;
- *načelo nesegregacije*: zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor ne trebaju biti odvojeni od ostalih samo na osnovu njihove kazne već im treba dozvoliti da se druže sa drugim zatvorenicima na osnovu procjene rizika koja uzima u obzir sve relevantne čimbenike;
- *načelo progresije*: zatvorenike osuđene na doživotni zatvor treba poticati i treba im omogućiti da se kroz izvršenje svoje kazne kreću ka boljim uvjetima izvršenja kazne i režimima na temelju svog individualnog ponašanja i suradnje sa programima, osobljem i ostalim zatvorenicima.

Uspostavljanje ovih načela u praksi

75. Zatvori moraju pružati osobnu i opću sigurnost i u njima mora vladati red, na dobrobit svih koji su povezani sa njima. S obzirom na to da zatvaranje, naročito na nepoznat period, suštinski šteti skoro svim ljudskim bićima, moraju se poduzeti koraci na minimiziranju štete. Jedna značajna metoda minimiziranja štete za zatvorenike osuđene na doživotni zatvor jeste da se svakom takvom zatvoreniku da točno određen datum za prvo preispitivanje uvjeta za moguću otpust iz zatvora, kao i prilagođen individualni program tretmana koji sadrži realističan niz intervencija koje se poduzimaju sa tim zatvorenikom, a koje vode ka tom datumu. Svakako, ovaj program će zahtijevati redovito preispitivanje, ali cilj uvijek treba biti sudjelovanje samog zatvorenika u vlastitom napredovanju i pružanje povratnih informacija zatvoreniku o njegovom sudjelovanju u raznim fazama programa tretmana. Kao rezultat, takav program treba osigurati da svim zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor bude data mogućnost reagiranja na sve aspekte svoje situacije prije prvog datuma kada se razmatra ispunjavaju li uvjete za otpust iz zatvora. Ovo također treba predvidjeti određeno vrijeme koje treba provesti u uvjetima sa nižim stupnjem sigurnosti, osobito tijekom dopusta u zajednici koji se odobrava pred kraj tog perioda da bi se osiguralo da plan upravljanja rizicima i potrebama funkcionire i izvan sigurnog okruženja. Stalna skrb u zajednici jeste od ključnog značenja za uspješnu reintegraciju i plan za to treba formulirati znatno prije datuma otpusta.

Individualizacija

76. Ispunjavanje ovih općih načela zahtijeva individualizaciju plana izvršenja kazne. CPT postupa na osnovu saznanja, temeljenih na vlastitom iskustvu kao i iskustvu mnogih zatvorskih uprava, da zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor ne moraju biti opasniji od ostalih zatvorenika (vidjeti i stav 72); većina njih su dugoročno zainteresirani za život u stabilnoj i beskonfliktnoj sredini. Također, oni koji počinju odsluženje kazne kao opasni mogu postati mnogo manje opasni ne samo kako prolazi vrijeme tokom dugotrajnih kazni, već i kroz ciljane intervencije i humano postupanje. Nakon izricanja kazne doživotnog zatvora, individualizaciju treba nastaviti kroz proces planiranja izvršenja kazne na temelju procjene pojedinačne situacije. Ovo zahtijeva dugu preliminarnu procjenu, po mogućnosti sprovedenu na namjenski određenom mjestu sa odgovarajućim osobljem koje obuhvaća iskusne i posebno obučene zatvorske službenike, psihologe, odgajatelje i socijalne radnike. Potrebno je uključiti i psihijatra kada postoje indikacije mogućih problema u svezi sa duševnim zdravljem. Zadaća tima koji radi u suradnji sa zatvorenikom jeste da se što potpunije shvati situacija zatvorenika, kako unutar zatvorske sredine tako i u zajednici, kao i potrebe koje zatvorenik ima za posebnim intervencijama kako bi mu boravak u zatvoru bio što je moguće korisniji sa aspekta zadovoljavanja utvrđenih potreba i pripreme za otpust. Treba koristiti akreditirane instrumente za procjenu rizika i potreba, dopunjene stručnim mišljenjem.⁷ Rezultirajuća analiza i plan, koje treba što je više moguće dijeliti sa zatvorenikom, postaju izvorni dokument za sve osobe koje rade sa zatvorenikom. Njih treba preispitivati na redovitoj osnovi, pri čemu će zatvorenik dobiti povratne informacije.

Implementacija plana izvršenja kazne

77. *Smjernice za implementaciju plana izvršenja kazne su skoro iste za sve zatvorenike. Zatvorenici ne trebaju biti izloženi ograničenjima koja nisu potrebna za održavanje dobrog reda, sigurnosti i discipline u zatvoru. Točnije, razina sigurnosti koja se primjenjuje na svakog pojedinca treba biti srazmjerna riziku koji ta osoba predstavlja. Priroda kaznenog djela je samo jedan čimbenik u procjeni toga. U načelu, uvođenje zatvorskog režima zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor treba biti obveza zatvorskih vlasti i uvijek treba biti zasnovana na individualnoj procjeni situacije zatvorenika a ne treba biti automatski rezultat tipa izrečene kazne (odnosno, sudac koji je donio presudu ne treba određivati režim).*

78. Također, osim u fazi procjene, *zatlvorenici osuđeni na doživotni zatvor ne trebaju se rutinski držati odvojeno od ostalih osuđenih zatvorenika, iako ne bi bilo sporno da se zatvorenici osuđeni na dugotrajnu zatvorsku kaznu drže odvojeno od zatvorenika osuđenih na veoma kratku kaznu zatvora. Dužina kazne ne mora nužno biti povezana sa razinom rizika koji zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor mogu predstavljati unutar zatvora, a načelo normalizacije zahtijeva da se zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor mogu barem družiti sa ostalim zatvorenicima osuđenim na dugotrajnu kaznu koji imaju unaprijed određen datum otpusta. Iako ograničena, promjena koju ovo može stvoriti, mijenja pogled na doživljavanje zatvora kod onih koji trebaju biti zatvoreni na vrlo dug period.*

Koncentracija zatvorenika osuđenih na doživotnu zatvorsku kaznu u specijaliziranim zatvorima također dovodi do toga da je veliki broj njih vrlo daleko od svojih obitelji i bez kontakata sa vanjskim svijetom. Doživotna zatvorska kazna će u svakom slučaju izvršiti veliki pritisak na ove odnose; stvar se usložnjava time što se zatvori nalaze na znatnoj udaljenosti od kuće što smanjuje mogućnost održavanja onoga što predstavlja krucijalni element u promociji resocijalizacije. Isto tako, osuđenima na doživotni zatvor ne treba nametati dodatna ograničenja u usporedbi sa ostalim osuđenim zatvorenicima kada se radi o mogućnostima održavanja značajanih kontakata sa svojom

⁷ Vidjeti Preporuku CM/Rec (2014) 3 Komiteta ministara Vijeća Europe državama članicama o opasnim počiniteljima kaznenih djela.

obitelji i drugim bliskim osobama. Posebice tijekom prvih godina boravka u zatvoru, ograničenje kontakata će vjerojatno poremetiti ili čak i uništiti takve odnose. Također je važno da zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor što je moguće redovitije imaju stvarni, a ne samo formalni pristup posjetama, telefonskim razgovorima, pismima, dnevnom tisku, radiju i televiziji kako bi sačuvali osećaj za kontakt sa vanjskim svijetom.

79. Zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor trebaju imati *pristup što je moguće potpunijem režimu aktivnosti*, i u uobičajenim uvjetima, zajedno sa ostalim zatvorenicima. Rad, obrazovanje, sport, kulturne aktivnosti i hobiji, ne samo da pomažu da prođe vrijeme, već su i ključni u promociji socijalnog i duševnog blagostanja i učenju prenosivih vještina (op. prev. temeljne vještine i sposobnosti koje pojedinci mogu primijeniti u različitim vrstama poslova) koje će biti korisne tijekom zatvorskog dijela kazne, ali i nakon toga. Uključenost zatvorenika u ove aktivnosti, pored njihovog sudjelovanja u programima tretmana koji djeluju na prijestupničko ponašanje, predstavlja važan čimbenik u stalnoj procjeni ponašanja svake osobe. One omogućavaju osoblju svih kategorija da bolje shvati zatvorenike i da donosi informirane odluke o tome kada bi bilo pravo vrijeme da zatvorenik napreduje kroz režim i da mu se pruže uvjeti sa manjim stupnjem sigurnosti. Mogućnost takvog napredovanja jeste od suštinskog značenja za upravu zatvora i za zatvorenika. Ona motivira i nagrađuje zatvorenika, osiguravajući napredovanje kroz kaznu u fazama, u njihovom inače neodređenom svijetu, i omogućava dublji odnos između osoblja koje vrši procjenu i zatvorenika, što doprinosi *dinamičkoj sigurnosti*.

Zapravo, efektivna implementacija dinamičke sigurnosti trebala bi dati ključni doprinos u procjeni situacije kada bi bilo sigurno određenom zatvoreniku dozvoliti pristup zajednici, prvobitno kao kratki dopust uz pratnju, a zatim i kao dopust preko noći bez pratnje, te na kraju kao uvjetni otpust u zajednicu. Kvalitetno osoblje će ostvariti temeljno razumijevanje pojedinca koje može podijeliti sa tijelima koja donose odluke i sa onima koji će preuzeti odgovornost za nadzor i podršku u zajednici. Mnogi postojeći sistemi ne uključuju dovoljno osoblje, naročito osoblje sektora sigurnosti koje obično najveći dio svog radnog vremena provodi sa zatvorenicima. Oni se često obeshrabruju – ili im se zabranjuje – da detaljnije upoznaju zatvorenike pri čemu se gubi velika mogućnost za razvoj pozitivnog odnosa između osoblja i zatvorenika. Takvi odnosi, u okviru odgovarajućih parametara, ne samo da poboljšavaju sigurnost već mogu pomoći i u motivaciji zatvorenika da surađuju u implementaciji programa tretmana, te omogućiti osoblju mnogo pozitivnije iskustvo rada u zatvoru od onoga koje je dostupno zatvorskom službeniku koji radi samo kao ključar. Svakako, ovo zahtijeva odgovarajući način izbora osoblja, obuku, nadzor i podršku drugih profesionalaca u sustavu. Ali korist od ovakvog pristupa, koju su iskusile neke države članice i koju je CPT primijetio, je očita.

80. Nesumnjivo je da postoje zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor koji su veoma opasni. Međutim, pristup bi trebao biti isti kao i za ostale osuđene zatvorenike. Takav pristup obuhvaća: detaljne procjene pojedinačne situacije spomenutih zatvorenika; plan upravljanja rizicima s ciljem zadovoljavanja potreba pojedinaca i smanjenje vjerovatnoće ponovnog izvršenja djela na duži rok, istodobno pružajući potrebnu razinu zaštite drugima; redovito preispitivanje mjera sigurnosti. Cilj, kao i sa svim opasnim zatvorenicima, trebao bi biti smanjenje razine opasnosti odgovarajućim intervencijama i vraćanje zatvorenika normalnom životu u zatvoru što je prije moguće.

Zaključak

81. CPT poziva države članice da preispitaju svoje postupanje prema zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor kako bi osigurale da ono bude u skladu sa individualnim rizikom koji zatvorenici predstavljaju, kako u zatvoru, tako i u vanjskoj zajednici, a ne samo reagujući na kaznu koja im je izrečena. Konkretno, sve zainteresirane države članice trebaju preduzeti korake ka ukidanju zakonske obaveze da se zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor drže odvojeno od ostalih zatvorenika osuđenih na druge (dugotrajne) zatvorske kazne i da se prestane sa sistematičnom uporabom mjera sigurnosti kao što je stavljanje lisica u zatvoru.

82. Također, potrebno je uložiti sve moguće napore da se zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor pruži režim prilagođen njihovim potrebama i da im se pomogne da snize razinu rizika koji predstavljaju, da se minimizira šteta koju kazne sa neodređenim trajanjem nužno prouzrokuju, da zatvorenicima bude omogućen kontakt sa vanjskim svijetom, da im bude ponuđena mogućnost otpusta u zajednicu pod određenim uvjetima, te da se omogući odobrenje zahtjeva za otpust na osnovu pouzdanih kriterija, barem u velikoj većini slučajeva. U tu svrhu, potrebno je uvesti procedure koje omogućavaju preispitivanje kazne. Očito, nije dovoljno imati samo formalnu mogućnost za podnošenje zahtjeva za otpust po isteku određenog perioda; države članice moraju osigurati, naročito kroz način na koji postupaju sa zatvorenicima osuđenim na doživotnu kaznu, da ta mogućnost bude stvarna i efektivna.